

Seved Johnson

1812 års politik

Uppsatsen skall betraktas som ett försök att återge ett komplicerat och omstritt skeende i det begynnande 1800-talets historia. Den har tillkommit parallellt med en genomgång av svenskt arkivmaterial, som utförts på uppdrag av Vitterhetsakademien med ändamål att urkundsmässigt belysa svensk-ryska (Carl Johans och Alexanders) relationer 1810–1818. Vitterhetsakademiens ryska motsvarighet har gjort ett likartat urval ur sovjetiska arkiv och urkundssamlingarna är avsedda att föreligga i tryck 1986. På svensk sida har förutom riksarkivet (Kabinettet för utrikes brevväxlingen, Beskickningars arkiv, Högkvarterets arkiv, Konung Karl XIV Johans papper, Gustav Löwenhielms samling) utnyttjats Bernadotteska familjearkivet och handskriftssamlingen på universitetsbiblioteket i Uppsala (Brev till Carl XIII). Det ryska urkundsurvalet har varit mig tillgängligt i form av fotokopior.

Litteraturen i ämnet är omfattande. Den är till sina viktigare delar redovisad i Carlsson/Rosén, *Svensk historia II*. Av speciellt intresse för här föreliggande uppsats är följande vetenskapliga arbeten och diskussionsinlägg, som såg dagen under 1940- och 1950-talen, då problemen kring 1812 års politik blev föremål för livlig och stundom hetsig debatt: Einar Carlsson, *1812 års politik* (Nord Tidskr 1941), *Dens.*, *Karl Johans utrikespolitiska program vid ankomsten till Sverige 1810* (Hist Tidskr 1948), *Dens*, *Napoleon och Svenska Pommern år 1812* (Hist Tidskr 1954), *Sten Carlsson, Åbofördraget och krigsrustningarna 1812* (Scandia 1947), *Dens*, *Carl Johan i Åbo 1812* (Scandia 1951–52), *Torvald Höjer, En ny teori om 1812 års politik* (Hist Tidskr 1942), *Dens*, *1810 års tronföljarval, 1811 års politik och mötet i Åbo 1812* (Hist Tidskr 1944), *Dens*, *1810–1812. Några anmärkningar* (Hist Tidskr 1949), *Dens*, *Den muntliga överenskommelsen i Åbo 1812* (Hist studier tillägn Nils Ahnlund 1949-08-23), *F W Morén, Recension av Höjer, Carl XIV Johan, Kronprinstiden* (Hist Tidskr 1944), *Henrik A Olsson, Till frågan om "1813 års politik"* (Hist Tidskr 1959), *Sture M Waller, Georg Carl von Döbeln* (1947), *Dens*, *Karl Johans yttre politik och syften 1812–1813* (Scandia 1950), *Dens*, *Åbomötet 1812* (Skr utg av Vetenskaps-Societeten i Lund 37, 1951), *Dens*, *Åbomötet 1812. Ett förbi-sett aktstycke* (Scandia 1951–52), *Jörgen Weibull, Carl Johan och Norge 1810–1814* (1957).

*

I augusti 1810 valdes den franske marskalken, fursten av Ponte Corvo, Jean Baptiste Bernadotte till svensk tronföljare. Han anlände till sitt nya hemland i slutet av oktober och höll den 2 november sitt intåg i Stockholm. Tre dagar senare förklarades han på Stockholms slott som konung Carl XIII:s adoptivson under namnet Carl Johan.

Valet skulle komma att innebära en radikal omgestaltning av traditionell svensk utrikespolitik. Den har tilldragit sig samtids och eftervärlds livliga intresse och blivit föremål för åtskilliga uttolkningar. Den ställde vedertagna politiska begrepp på huvudet och genomfördes i klar motsättning till flertalets önskningar och förhoppningar. Uppfattningen av tsarernas Ryssland som arvfjenden var i Sverige sekelgammal. Den hade förstärkts genom de händelser som ledde fram till Finlands förlust, allvarlig som denna var ur territoriell, ekonomisk och befolkningspolitisk synpunkt. Hos de män, som efter revolutionen 1809 övertog den politiska ledningen och som sedan i Fredrikshamn tvingades skriva under fredsfördraget med Ryssland, fanns ett starkt utvecklat begär efter hämnd och att denna skulle utkrävas under fransk medverkan var närmast en självklarhet. Stämningarna i ledande politiska kretsar fick ett expressivt och värtaligt uttryck hos den svenske hovkanslern, som hoppades den dag snart skulle vara kommen "då emot Ryssland de åskvigar lära riktas, som i överensstämmelse med våra livligaste önskningar skola söndersplittra dess förhatliga regementsbyggnad. När från Niemens stränder, från det pånyttfödda Polens landamären de segrande franska härarna skola intränga på Rysslands område, då är stunden inne att med hela nationalstolthetens känsla, med ett självständigt folks samstämmande kraft, med det djupt rotade hatet i varje barm och med den heliga förbindelsen att antingen segra eller falla, åter höja de vilande svenska vapnen och i förening med Frankrikes behärskare kräva en blodig räkning av Ryssland." Valet av en fransk marskalk till svensk tronföljare skall ses mot denna politiskt-ideologiska bakgrund. Det var företrädesvis ett verk av den svenska militären, livligt uppbackad av en franskorienterad civil opinion.

Valet av en berömd fransk militär till svensk arvprins väckte i allmänhet sensation och onda aningar i S:t Petersburg. Men om man får tro den på nämnda ort ackrediterade svenske ambassadören Stedingk var detta icke fallet med kanslern Rumjantsev, som till den förres förvåning reagerade påfallande lugnt. Kanslern satt inne med informationer som ambassadören saknade. Redan innan hans egen kandidatur blev aktuell hade Bernadotte i Paris uttalat den meningen, att Ryssland borde nyttja alla medel för att på den ledigblivna tronen i Stockholm sätta en pålitlig person för att på så sätt pacificera ett viktigt frontavsnitt i händelse av krig med Frankrike eller Österrike, och före sitt uppbrott från Paris hade han låtit ryska diplomater och militärer förstå, att han som svensk tronföljare skulle sträva efter att skapa goda grannförhållanden till Ryssland, att han icke hyste några revanschplaner. Graden av uppriktighet i dessa hans uttalanden kan natur-

ligtvis ifrågasättas. De var emellertid väl avpassade och säkert är, att man noterade dem i den ryska huvudstaden.

För en militär av facket kan det inte ha ställt sig svårt att konstatera, att Sverige hade ett mycket ofördelaktigt militärgeografiskt läge, vilket en återerövring av Finland knappast skulle förbättra. Efter all beräkning skulle en sådan endast medföra fortsatta konflikter med ett Ryssland, som nästan slentrianmässigt kunde väntas erhålla stöd från ett fientligt sinnat Danmark, om också inte militärt imponerande så dock i stånd att binda betydande stridskrafter längs Sveriges långa västgräns. Rysslands härskare skulle alltid kunna förebära goda skäl för att flytta gränsen mot Sverige i Finland så långt bort som möjligt från S:t Petersburg och därmed eliminera det hot mot den ryska krigsmaktens norra flank, som ett svenskt innehav av Finland innebar. Förenandet av den skandinaviska halvön till ett rike, varigenom en av kontinentalmakterna oberoende existens skulle vinnas, började på ett tidigt stadium sysselsätta den nye tronföljarens politiska fantasi. Han kunde därvid knyta an till ambitioner i svensk utrikespolitik, som sträckte sig långt tillbaka i tiden. Strävandena att införliva Norge med det svenska väldet tog han i arv av föregående regimer, realiserandet av dem skulle bli föremål för hans ständiga omsorger och bli en av de mest påvisbara ledstjärnorna i hans utrikespolitiska kurs. Det nya och originella i hans statskonst bestod i att detta förvärv skulle ske under rysk och icke under fransk medverkan. Härvidlag skulle han råka i konflikt med en betydande, svärmanövrerad inhemsk opinion, som väl ville annektera Norge men utan att fördenskull uppge förhoppningar om ett revanschkrig i österled. Kronprinsen värderade Finland från en påfallande kylig militärpolitisk position, det utgjorde för honom ett "testamente av krig och olyckor". Av naturliga skäl saknade han de politiskt och kulturellt känslomässiga bindningar vid detta land, som i så hög grad utmärkte hans omgivning. Han skulle under hand få uppleva den något paradoxala situationen hur hans popularitet avtog just i de kretsar som genomdrivit hans val.

Vid ankomsten till Sverige kan Carl Johan knappast ha svävat i okunnighet om att den fransk-ryska vänskap, som manifesterats i Tilsit och Erfurt befann sig i en långt framskriden upplösningsprocess. Den alltmer ohöjlda napoleonska imperialismen i förening med ständigt skärpta krav på kontinentalsystemets respekterande blev med tiden alltmer oförenliga med Alexanders och Rysslands nationella värdighet och intressen. I denna situation blev Sverige och dess militärt högt ansedd tronföljare pjäser av vikt i det politiska spelet. Den dag de fransk-ryska motsättningarna övergick i öppen konflikt kunde Sverige, allt efter omständigheterna, för Ryssland bli ett dödligt hot, för Frankrike en kanske avgörande militär resurs. Den svenske kronprinsen skulle snart sitta med en trumf på hand, som han skulle förstå att skickligt utnyttja till främjande av speciellt svenska intressen. I den händelse den forne franske marskalken och nyvordne svenske tronföljaren var Napoleons handgångne man, och därom kunde man i S:t

Petersburg ännu ingenting med absolut säkerhet veta, blev situationen för Ryssland genast militärt mycket allvarlig. Det låg i Alexanders uppenbara intresse att såvitt möjligt komma till klarhet på denna punkt. Omedelbart efter Carl Johans ankomst till Sverige lät han helt följdriktigt sin minister i Stockholm betyga den nye kronprinsen sin vänskap och aktning och den tillfredsställelse han erfarit vid underrättelsen om hans upphøjelse. Detta ryska initiativ supplerades i december, då tsaren lät en av sina förtrogna adjutanter, överste Alexander Tjernysjev, taga routen över Stockholm på väg till Paris. Från sina samtal med den svenske tronföljaren kunde Tjernysjev rapportera, att denne förmodligen icke hyste några planer på att försöka återerövra Finland, en erövring som han ansåg Sverige ändå icke i längden skulle kunna slå vakt om. Däremot hade kronprinsen antydningvis givit tillkänna sina förhoppningar om att kunna förvärva Norge, ett land som han menade ligga inom Sveriges naturliga gränser. Som slutintryck av samtalen trodde sig tsarens adjutant kunna försäkra sin herre om att Carl Johan vore förlorad för Frankrike. Efter hemställan från Stockholm kunde den svenske petersburgsambassadören vid årsskiftet 1810/1811 meddela, att man på ledande ryskt håll sannolikt icke skulle motsätta sig Norges införlivande med Sverige under förutsättning att detta kunde arrangeras på någorlunda anständiga villkor. Alldeles i början av det nya året anlände till kronprinsen ett egenhändigt brev från Alexander, i vilket denne mera personligt ännu en gång betygade honom sin aktning. Därmed hade ett vänskapsband börjat knytas, som trots påfrestningar och ömsesidig misstänksamhet skulle bestå och för kronprinsens del bli dennes största diplomatiska tillgång genom kommande konflikt- och orosfyllda år. Medan Alexander således var angelägen att skapa goda relationer till den nykorade svenske tronföljaren, vidtog Napoleon en rad åtgärder som var ägnade att väcka Carl Johans djupa ovilja.

I fredstraktaten med Frankrike i januari 1810 hade Sverige tvingats ansluta sig till det handelssystem, som utgjorde en av hörnpelarna i det napoleonska kejsardömet kamp mot Storbritannien. Om traktatens bestämmelser hade efterlevts till sina yttersta konsekvenser, skulle detta ha blivit förödande för svensk handel och ekonomi. En omfattande smyghandel begränsade emellertid verkningarna. Från Paris anfördes upprepade och med tiden alltmer irriterade besvär över denna fördragsvidriga kommers utan att den svenska regeringen kunnat förmås till några mera resoluta ingripanden. Om man i Stockholm hade förväntat sig att Bernadottes ankomst skulle medföra en försonligare och välvilligare hållning från den franska regeringens sida, tog man emellertid miste. Det skulle inte dröja mer än elva dagar efter kronprinsens högtidliga intåg i Stockholm förrän den svenska regeringen fick mottaga en note, som i ultimativa former krävde sekvester på engelska fartyg i svenska hamnar, konfiskering av brittiska produkter och kolonialvaror samt slutligen krigsförklaring mot Storbritannien. Bortsett från att demarchen kunde uppfattas som kränkande för

kronprinsens prestige visade den tydligt, att man i Paris icke för tronföljarvalets skull tänkte ta några speciella hänsyn till Sverige eller svenska intressen. Mot Carl Johan personligen mera omedelbart riktade åtgärder kunde registreras i december, då dennes samtliga franska förlåningar indrogs och de franska officerare återkallades, vilka som adjutanter följt honom till Sverige.

Relationerna mellan Sverige och Ryssland låg under 1811 i stort sett kvar på den förbindliga nivå, som kan avläsas i den tidigaste korrespondensen mellan Carl Johan och Alexander. Tjernysjev torde rätt ha uppfattat och vidarebefordrat kronprinsens inställning till Frankrike: han var förlo-rad för detta land, Napoleon hade dödligt sårat hans självkänsla. Detta får dock icke tydas så som hade Carl Johan ännu någon tanke på att frysa, än mindre avbryta kontakterna med sitt gamla hemland. Genom att hålla de diplomatiska förbindelserna vid liv och hålla hotet om en uppgörelse med Napoleon vid makt stärkte han sin förhandlingsposition och skulle icke försumma att använda det.

I februari 1811 lät kronprinsen genom den franske ministern i Stockholm sondera Frankrikes och Napoleons inställning till ett eventuellt svenskt förvärv av Norge, vilket skulle ge Sverige sådana ekonomiska och militära resurser, att det kunde bli en för Frankrike nyttig bundsförvant. Det något oväntade utspelet har blivit föremål för olika tolkningar. Några har velat se det som ett seriöst uttryck för kronprinsens avsikter. Det torde emellertid snarare få betraktas som ett spel för galleriet, som en eftergift åt den månghövdade franskvänliga opinion, som genomdrivit tronföljarvalet och som inte utan vidare kunde negligeras. Bakom åtgärden har förmodligen också legat privata ekonomiska intressen, föranledda av godsindragningarna i december, som gjorde det önskvärt att stå väl med den franska regeringen. Sådana de politiska förhållandena gestaltade sig i början av år 1811 var sonderingar i Paris, som gick ut på fransk medverkan till en annek-tion av Norge föga realistiska. Danmark var efter det engelska överfallet på Köpenhamn 1807 så nära llerat med Frankrike, att Carl Johan knappast på fullt allvar kan ha trott, att Napoleon skulle vara benägen överge sin prote-gé, än mindre tillfoga honom en avsevärd territoriell stympning. Trevaren avvisades också med förakt. Det härskade enligt Napoleon så mycket jä-sning och oreda i den förutvarande marskalkens huvud, att han ej kunde fästa någon vikt vid dennes förslag. Kejsaren skulle för övrigt aldrig tillåta att en bundsförvant förlorade något på en allians med honom. Enligt fransk mening borde kronprinsen vända sina blickar österut och propåer i den riktningen skulle bli mera bestämda allteftersom relationerna mellan Napoleon och Alexander försämrades och en väpnad konflikt avtecknade sig som en sannolik möjlighet. Det samlade källmaterialet ger emellertid ett förblivande intryck av att den svenske kronprinsen och den franske kejsaren, Bernadotte och Napoleon, aldrig med varandra befann sig på den personliga våglängd, där vänskaps- och allianstraktater kan bli föremål för

meningsfull dialog. Även om avskedet i Paris hade ägt rum under vänliga former, kvarstod motsättningar dem emellan i det förflutna, som aldrig riktigt kunnat överbryggas. Som förutvarande marskalk av Frankrike hade kronprinsen en på självsyn grundad uppfattning om de svagheter, som trots en lysande fasad vidlådde det napoleonska imperiet. Om och i vilken utsträckning förhoppningar om en framtida politisk comeback i Frankrike redan nu rönt inflytande på hans taktik i förhållande till utrikes- och militärpolitiska saksakal undandrar sig säkert bedömande. De utgör dessvärre en irrationell och okvantifierbar faktor som inte bara enkelt låter sig avvisas. Valet av utrikespolitisk kurs bestämdes dock icke enbart av händelser och förhållanden, som ligger bortom möjlighet att närmare precisera. När avgörandets stund kom kunde varken konung, kronprins eller statsråd blunda för att öppna handelsvägar var ett nästan oeftergivligt villkor för svensk överlevnad, att inkomstförstärkningar i form av subsidier var nödvändiga för att kunna ställa en svensk armé på fötter. Detta var något som Frankrike och dess ledare varken kunde eller ville garantera.

En lätt antydning om var tyngdpunkten i svensk utrikespolitik var förlagd under senare hälften av 1811 ger den behandling, för vilken Rysslands och Frankrikes representanter utsattes i Stockholm. Den förekommande älskvärdhet med vilken den ryske ministern bemöttes kontrasterade bjärt mot den som kom hans franske kollega till del. Den sistnämndes arroganta och stundom taktlösa uppträdande, och som i slutet av året skulle framtinga hans rappell, var dirigerad från Paris och torde ganska väl återspegla de känslor Napoleon hyste för sin forne marskalk, vars upphöjelse till svensk tronföljare han aldrig helhjärtat torde ha accepterat. I vilken utsträckning kejsaren låtit sig ledas av personliga rancuner och låtit dem diktera den franska regeringens övermodiga och nålstingsbetonade politik mot Sverige kan icke mätas. Det fanns förvisso andra och mera gripbara orsaker. Den svenska krigsförklaringen mot Storbritannien i november 1810, av en engelsk tidning karakteriserad som det i sitt slag minst stötande dokument som diplomatiens annaler kunde uppvisa, blev aldrig stort mer än en pappersprodukt. Den omfattande handel som bedrevs i strid med parisfredens bestämmelser och utgjorde en kränkning av kontinentalsystemets princip, varken ville eller kunde den svenska regeringen inskrida mot. I längden var Napoleon och Frankrike icke hågade att se genom fingrarna med den.

I slutet av januari 1812 föll slaget. Franska trupper besatte utan krigsförklaring svenska Pommern, konfiskerade där befintlig svensk egendom och bortförde officerare och meniga i fångenskap. Med den uppseendeväckande åtgärden torde Napoleon ha velat uppnå att stänga den inkörsport till kontinenten för engelska produkter som Stralsund utgjorde och att förhindra att den svenska provinsen användes som brohuvud för militära företag i ryggen på de arméer, vilkas uppmarsch för anfallet på Ryssland som bäst pågick. Sannolikt skall den också ses som ett försök att tvinga kronprinsen att bekänna färg, eventuellt skrämma honom till lydnad. I det

förstnämnda avseendet blev effekten den förmodade, däremot icke i det andra. Genom sin för allom uppenbara flagranta kränkning av svenskt territorium hade Napoleon plötsligt försett Carl Johan med de argument han behövde för att öppet kunna börja förverkliga sina utrikespolitiska intentioner, som från och med nu kom att baseras på ett franskt nederlag. Kejserarens dittills starka ställning i svensk opinion försvagades och kronprinsen erhöll utan livligare gensagor konungs och statsråds medverkan för en politik, som avsåg alliansunderhandlingar med Ryssland och Storbritannien och i vars förlängning lösningen av det sekelgamla strategiska problemet i Nordeuropa avtecknade sig, skandinaviska halvöns förening till ett rike. Kronprinsen framstod från och med nu som rikets obestridde ledare. Det franska anfallet utlöste en febril diplomatisk aktivitet. Medan man nöjde sig med att i Paris begära en förklaring över incidenten öppnades i S:t Petersburg och London de underhandlingar, som utgjorde embryot till en maktkonstellation, som inom loppet av två år skulle bringa det napoleoniska imperiet på fall.

Den 8 februari lämnade generaladjutanten Carl Löwenhielm Stockholm med S:t Petersburg som bestämmelseort, sänd i en utomordentlig beskickning till Alexander och medförande personliga brev till denne från konung och kronprins i ett land, som tsaren endast några år tidigare härtagit och till omfånget decimerat med en tredjedel. I den instruktion som för ändamålet upprättats framhölls, att de förluster som åsamkats Sverige till följd av nämnda krig på ett eller annat sätt måste ersättas för att riket territoriellt och befolkningsmässigt skulle kunna resa sig ur sin vanmakt och sättas i stånd att aktivt taga del i ett mot den franska imperialismen riktat nordiskt förbund. Sverige stod inför ett val att antingen söka taga tillbaka det förlorade eller på annat håll uppnå en likvärdig kompensation, vilket geografiskt sett var liktydigt med ett förvärv av Norge. Hotet om en uppgörelse med Frankrike skulle komma till användning. Den svenske underhandlaren skulle erinra sina värdar om att det från franskt håll förelåg erbjudanden om restitution av Finland och andra områden, som gått förlorade sedan Carl XII:s död, och vägrade Ryssland att lyssna till de svenska förslagen skulle Sverige, om än motvilligt, nödgas falla undan för de franska. Alexander skulle därför uppmanas att sända ett befullmäktigat ombud till Stockholm för att avsluta en allians, vars huvudsakliga innebörd utgjordes av ett svenskt förvärv av Norge med ryskt militärt bistånd, för så vitt icke Danmark frivilligt kunde förmås att avstå från detta land mot kompensationer i Tyskland. Den för detta ändamål förenade svensk-ryska armén skulle därefter företaga operationer i den franska arméns rygg, om Napoleon gjorde allvar av sina krigiska avsikter mot Ryssland. I slutet av instruktionen lämnades några strategiskt och taktiskt sakkunniga råd och anvisningar om hur försvaret skulle organiseras mot ett eventuellt franskt angrepp och till vilka kronprinsen tämligen säkert själv varit auktor.

Utspelet som bär Carl Johans kabinettspolitiskt fördomsfria signatur

nådde sin adressat vid en tidpunkt, då denne icke var mindre angelägen att komma till någon form av uppgörelse med Sverige. Franska trupper var redan i rörelse mot Rysslands gränser. Hotet från ett flankangrepp genom Finland i händelse av ett ryskt-franskt krigsutbrott kvarstod oförändrat allvarligt. Det var angeläget att få det avvärjt och man var i S:t Petersburg icke främmande för tanken att Norge härvidlag kunde tjäna som medel. Det svenska sändebudet erhöll utan dröjsmål audiens och fick ett för Alexander karakteristiskt, charmerande vänligt mottagande. De samtal som i slutet av februari ägde rum i den ryska huvudstaden bekräftade antagandet, att Ryssland icke skulle komma att lägga några oöverstigliga hinder i vägen för realiserandet av planerna på den skandinaviska halvöns förening, det från svensk sida allt annat överskuggande önskemålet. Tsaren var visserligen av den meningen, att Norge borde tillfalla Sverige som belöning för militära insatser mot den gemensamme fienden men biträdde snart den svenska ståndpunkten, att det med hänsyn till inhemsk opinion icke skulle vara möjligt för kronprinsen att föra svensk trupp i fält, om icke Norge dessförinnan befann sig i svensk ägo. Inför den hårda verkligheten i februari/mars 1812 gav Alexander vika, men den här framskytande meningsmotsättningen skulle ett år senare förorsaka plågsamma konflikter. Tsarens veneration för den svenske tronföljaren tog sig för denne smickrande uttryck i några brev och i ett sådant av den 9 mars meddelade han, att generalen Peter van Suchtelen sänts till Stockholm för att avsluta det så väl påbörjade verket av en nära förening mellan de båda makterna. Bakom Alexanders oväntat raskt fattade beslut torde ha legat underrättelserna om de franska allianstraktaterna med Preussen den 24 februari, Österrike den 4 mars och med Danmark den 7 i samma månad, vilka gjorde Sverige och dess kronprins till än mera betydelsefulla faktorer i rysk politik. Ursprungligen hade det varit den svenska regeringens mening, att förhandlingarna skulle slutföras och fördraget undertecknas i Stockholm. Men då Löwenhielm, vars insatser bedömdes som utomordentliga, var av den åsikten att man förmodligen fortare skulle nå fram till en överenskommelse i S:t Petersburg, begärde och erhöll han fullmakt att slutföra underhandlingarna i den ryska huvudstaden. Parallella sådana kom därför till stånd. I S:t Petersburg ledde dessa snabbt till resultat och den 5 april undertecknades en traktat, som i huvudsak innebar att de fördragsslutande garanterade varandra innehavet av sina respektive länder (alltså även Rysslands besittning av Finland), att en gemensam rysk-svensk diversion under den svenske kronprinsens befäl skulle företagas i Nordtyskland mot fransmännen, dock icke förrän Norge införlivats med Sverige. Alexander förband sig att antingen genom underhandlingar eller med militära maktmedel förskaffa Norge åt Sverige. Den ryska truppkontingenten skulle senast i mitten av maj vara marschberedd. Sverige åtog sig medlarens roll i den rysk-turkiska konflikten. Detta fördrag kompletterades i mitten av juni genom en konvention i Vilna, som stadgade att om Norge nekade att underordna sig, se-

dan Danmark avstått det till Sverige, skulle sistnämnda makt äga rätt att direkt mot Norge använda så stor del av den förenade armén, som ansågs nödvändigt för att påskynda och verkställa underkastelsen. De svenska planerna på Norges förvärv hade förts ett stort steg närmare ett förverkligande.

Napoleon hade våren 1812 lyckats samla merparten av de europeiska makterna för generalangreppet mot Ryssland. Fronten var emellertid bruten i norr och därtill på ett ur militär synpunkt viktigt, kanske avgörande avsnitt. Det återstod för Napoleon att med sin forne marskalks hjälp sluta leden och i mars månad kom från Paris en invit att delta i det stora härnadståget. Finland skulle utgöra belöningen. Då man emellertid samtidigt lät förstå, att Napoleon skulle betrakta varje svenskt försök att bemäktiga sig Norge som en krigsförklaring, var anbudet dömt att förkastas. Carl Johan hade valt sida och lät sig inte påverkas, inte ens av ett för Frankrike och dess härskare djupt engagerat brev från kronprinsessan, som vistades i Paris. Napoleon återkom i maj, ännu en gång frestande med Finland, förmodligen också med landområden i Nordtyskland samt subsidier. Men även denna något lösliga negociation blev resultatlös. Det land kronprinsen ville tillskansa sig ville Napoleon icke ge honom. Även om förvärvet av Norge var det primära målet för kronprinsens utrikespolitik, saknade han inte intresse för de intrikata problem som skapats i Europa av revolutionen och det napoleonska kejsardömet. Den övertygelsen hos honom var säkert äkta, att Napoleon utgjorde en fara för varje lands nationella oberoende och att denne därför måste bekämpas. Även från denna synpunkt torde ett engagemang på kejsarens sida ha varit honom motbjudande.

Trots det utåt etablerade samförståndet och trots alla förbindliga uttalanden om motsatsen hyste Alexander och Carl Johan en latent misstro till varandra. I och med ratificeringen av petersburgsfördraget hade kronprinsen hårt bundit sig och Sverige vid Alexander och Ryssland och vad han kanske mest av allt fruktade var att Napoleon än en gång skulle lyckas förmå tsaren till en fredlig uppgörelse, som inte bara skulle gå ut över Sverige och svenska intressen utan till sist över honom själv. Minnet av Tilsit förföljde honom som en skugga och många i hans politiska och militära omgivning såg till att det hölls levande. Löwenhielms rapporter från S:t Petersburg bidrog knappast till ostört sinneslugn. Visserligen ifrågasatte det svenska sändebudet icke Alexanders ärliga uppsåt att fullgöra sina åtaganden, men han påtalade tsarens vankelmod och den opposition, som i inflytelserika kretsar kring kanslern Rumjantsev restes mot tsarens politik. Alexander blev å sin sida erinrad om Carl Johans politiska förflutna, hans franska härkomst och nära frändskap med Napoleon samt om den reansschunger, som fanns hos en utbredd svensk opinion. Det var emellertid inte bara medarbetare på hemmaplan som med ogillande betraktade tsarens och kronprinsens vänskapliga relationer och den allians, som ogenerat satte sig över hävdvunna politiska begrepp. Frankrike och Danmark,

senare Preussen och Österrike och till sist även Storbritannien skulle göra vad de kunde för att underblåsa misstron och försöka rubba det samförstånd mellan de båda nordiska furstarna, som blev dem alla på ett eller annat sätt obekvämt.

Petersburgsfördraget kunde icke enligt de uppgjorda planerna omsättas i praktisk handling. Det skulle från svensk sida mera bli ett politiskt handlingsprogram och härtill medverkade flera faktorer. Utan engelskt bistånd, marint och pekuniärt, skulle det visa sig svårt att realisera. Till följd av gynnsamma omständigheter hade Sverige fått sina territoriella anspråk tillgodosedda av Alexander. Det skulle länge visa sig omöjligt vinna gehör för dem i London. Fred med Storbritannien lyckades både Sverige och Ryssland uppnå men icke någon engelsk anslutning till det svensk-ryska fördraget. Det franska anfallet på Ryssland lät vänta på sig och när det slogs ut i all sin kraft fick det konsekvenser, som man i april icke kunnat förutse.

Vid midsommartid överskred Napoleon med den stora armén gränsen till Ryssland och trängde snabbt österut. Den ryska krigsledningen följde i princip de taktiska råd, som kronprinsen redan i februari formulerat i instruktionen för Löwenhielm och därefter upprepat och vilka gick ut på att undvika huvuddrabbning, locka den franska armén allt längre in i Ryssland, oroa dess marsch, angripa dess flanker, förhärja landet och bakom dess linjer anfälla konvojer, artilleriparker och ambulanser. Som var att förutse medförde denna taktik väldiga franska initialframgångar. Alexander var uppenbarligen djupt skakad och hade gärna sett, att ledningen för det ryska försvaret lagts i kronprinsens händer. Ett personligt sammanträffande med den militärt sakkunnige forne franske marskalken låg emellertid inom det möjligas ram och tsaren beslöt inbjuda honom till ett sådant. En starkt bidragande orsak härtill torde från rysk sida ha varit att få de svensk-ryska fälttågsplanerna från våren och försommaren reviderade. Den franska framryckningen i Baltikum innebar ett uttalat hot mot S:t Petersburg, vilket skulle kunna avvärjas genom landsättning av svenska och ryska trupper i Reval. Kronprinsen accepterade inviten och i slutet av augusti möttes de båda furstarna i Åbo.

Om de korta men intensiva förhandlingarna, i viss utsträckning förda på tu man hand, är eftervärlden dåligt underrättad, vilket fått till följd en historieskrivning kring mötet, dess förlopp och egentliga resultat med starkt spekulativa inslag. Helt säkert är att ett fördrag kom till stånd. Utom diskussion är också att en muntlig överenskommelse ägde rum mellan kronprinsen och tsaren, som kom fördragets och för Sveriges vidkommande väsentligaste paragraf att stanna på papperet. Fördraget den 30 augusti stipulerade bland annat, att den ryska hjälpkåren skulle utökas till 35 000 man, av vilka 25 000 skulle ha begivit sig till Skånes kust i slutet av september (eller så snart omständigheterna tillät) och de övriga i slutet av november (om icke årstiden hindrade), att en operation mot Själland skulle inledas så

snart de 25 000 anlönt, att Ryssland om Själland ockuperades avstod sin erövringsrätt till Sverige (som ägde att därom komma överens med Storbritannien) mot att detta land garanterade de territoriella vinster intill Weichsel, som Ryssland kunde uppnå vid ett kommande fredsslut. Sverige tillerkändes ett lån om 1 500 000 rubel att delvis erläggas i form av spannmål. De fördragslutande skulle ånyo anhålla om Storbritanniens accession. Till traktaten var fogad en separat och hemlig artikel, som gav den karaktären av ett familjefördrag, innehållande en ömsesidig förbindelse om hjälp mot eventuella anslag mot enderas trygghet och lugn.

Före de båda furstarnas uppbrott från Åbo ingick emellertid meddelande om att ryssarna tvingats uppge Smolensk och därmed låg vägen mot Moskva öppen för Napoleon. I det utomordentligt prekära läge som Ryssland då befann sig, har kronprinsen uppenbarligen icke ansett sig kunna fordra ett bokstavligt uppfyllande av fördragets bestämmelser utan givit Alexander ett muntligt medgivande att på annat frontavsnitt använda den i Finland under general Steinheils befäl stående truppstyrkan, egentligen avsedd för den själländska expeditionen. Erbjudandet föll sig ganska naturligt. Både Carl Johan och Alexander hade tidigare snuddat vid tanken att sända en rysk-svensk här till Baltikum för att avlasta det franska trycket mot S:t Petersburg och störa de franska förbindelseelinjerna. I samma ögonblick som löftet gavs måste det ha stått klart för kronprinsen, vilket Alexander också synes ha gjort honom uppmärksam på, att angreppet på Själland och Danmark därigenom kunde fördröjas. I det allvarliga läge, i vilket Ryssland militärt hamnat efter Smolensks fall hade Carl Johan dock knappast något val. Han kunde självfallet icke bidra till att försvaga den redan hårt ansträngda ryska krigspotentialen och kanske indirekt medverka till en rysk kapitulation, vilket för hans eget vidkommande måste ha tett sig bekymmersamt. Alexander skulle förmodligen ha kunnat uppnå ett modus vivendi med Napoleon på icke alltför förödmjukande villkor, medan hans eget öde tämligen säkert skulle vara beseglat. Personligen skulle kronprinsen av allt att döma ha velat gå vida längre än att per brev och genom sitt sändebud egga Alexander till motstånd och i enlighet med tsarens önskan mera aktivt skynda till dennes hjälp. Opinionsen i Sverige satte emellertid bestämda gränser för hans handlingsfrihet. De villkor han måste ställa för en svensk intervention, Finlands (eller delar därav) temporära avträdande som pant för Norge, kunde Alexander å sin sida icke biträda med hänsyn till rysk opinion. Tsaren torde icke ha saknat vilja att fullgöra sina fördragsenliga åtaganden, då ju ett svenskt förvärv av Norge utgjorde själva grundförutsättningen för erhållande av svensk militär hjälp. Ännu i mitten av september hade han en optimistisk syn på tingen. I brev till kronprinsen skildrades slaget vid Borodino som en triumf för de ryska vapnen samtidigt som han meddelade, att den ryska hjälpkåren inom föreskriven tid skulle ställas till förfogande. Att frigöra de för anfallet på Själland avsedda stridskrafterna översteg emellertid Alexanders förmåga och i stället

föreslog han, att den svenska armén ensam skulle företaga ett angrepp på Fyn och angränsande öar. Mer eller mindre motvilligt tvingades kronprinsen avskriva planerna på att med ryskt bistånd och inom den i Åbo fastställda tidsramen få Norge i sina händer. Som ett alternativ började man på svenskt håll i mitten av september umgås med planer att med brittiskt understöd och med biträde av en mindre rysk truppstyrka gå till ett direkt anfall på Norge. Men icke heller detta kunde förverkligas innan årstiden satte definitivt stopp för militära aktioner. Den 5 oktober erhöll man i Stockholm nyheten om Moskvas fall. Två dagar senare anlände ett brev från Alexander med meddelande, att den ryska hjälpkåren icke var att förvänta inom föreskriven tid. Dagen efter följde i resignationens tecken order om svensk demobilisering. Visserligen återkom tsaren under senhösten med optimistiska rapporter utan att dock förmå skingra den osäkerhet och ovisshet som i Stockholm numera vilade över företaget. För att om möjligt bringa klarhet i vad man egentligen hade att rätta sig efter, sändes i början av december greve Gustaf Löwenhielm i en särskild beskickning till S:t Petersburg. Han återkom till Stockholm i mitten av januari 1813, medförande brev till kronprinsen från tsaren, i vilket denne ställde i utsikt att de för den danska expeditionen avsedda trupperna skulle kunna vara redo att avsegla från hamnar i Baltikum i början av april. De svenska förhoppningarna att med rysk medverkan förena Norge med Sverige hade under året 1812 icke infriats, alldeles som de oppositionella kretsarna förutspått. Kronprinsens popularitet föll till ett lågvattenmärke.

Huruvida Alexander och Carl Johan spelade ett rent och ärligt spel med varandra i Åbo är en öppen fråga. De hade anledning att göra det. Tsaren hade alla skäl att inta en mot Sverige och dess tronföljare välvilligt tillmötesgående hållning i klart medvetande om att en svensk diversion mot S:t Petersburg i rådande läge skulle ha försatt honom i en förmodligen helt ohållbar situation. Vad den svenske tronföljaren då underlät att verkställa skulle Alexander aldrig glömma och på denna underlåtenhet skulle Norges förvärfv efter många turer till sist bero. Carl Johan hade å sin sida så hårt bundit sin och Sveriges politik vid Alexanders och Rysslands, att det knapast längre stod i hans makt att fritt bestämma över den. Hans anseende var icke mycket värt i det franska högkvarteret. Napoleon hade till sin förargelse tvingats konstatera, att den forne marskalken och frondören genom sin blotta existens bundit betydande franska och franskallierade styrkor i Nordtyskland och Danmark, militära resurser som kanske skulle ha kunnat fälla ett snabbt avgörande i öster. Även om Alexander och Carl Johan i Åbo skildes "oändligt nöjda från varandra" kunde likväl ingen av dem frigöra sig från misstanken att ändå hemligt vara bedragen och fruktan härför underhölls av de långt ifrån betydelselösa kretsar, som hyste en mot de båda furstarnas politik avvikande mening. Den diplomatiska korrespondensen mellan Stockholm och S:t Petersburg kretsade hösten 1812 i stor utsträckning kring dessa företeelser. Kronprinsen synes ha tänkt sig

att förflyttningen av den ryska armékåren från Finland till Baltikum skulle bli av temporär natur, att den snart skulle stå till hans förfogande efter fullgjort begränsat uppdrag. När den uteblev tolkades detta som bristande vilja hos tsaren att fullgöra hans del av fördraget. Denna kronprinsens uppfattning kan ha varit låtsad och avsedd för en opinion, som han icke lyckades övertyga. Hans generösa erbjudande att låta Alexander i nämnda område använda de för den själländska operationen avsedda trupperna kom snart att i ryskt medvetande framstå som ett vittnesbörd om att kronprinsen ville lösgöra sig från förpliktelsen att aktivt taga del i kriget så länge utgången ännu var oviss, en mening som kan vara riktig. Samma åtgärd skulle bedömas helt annorlunda i London, där det räknades den svenske tronföljaren till berömmelse, att han i en kritisk situation låtit ett allmänt europeiskt intresse gå före ett speciellt svenskt. Dröjsmålet med att i enlighet med upprepade ryska påstötningar utvisa den franske stockholmsministern de Cabre gav ytterligare näring åt tsarens misstänksamhet mot allvar och uppsåt i den av kronprinsen företrädde svenska utrikespolitiken. Carl Johans passivitet låter sig emellertid också, och kanske mest troligt, föras tillbaka på naturliga förklaringar som brist på likvida medel och, i kanske ännu högre grad, inrikespolitiska, av den allmänna opinionen avhängiga faktorer. Hans möjligheter att aktivt komma Ryssland till hjälp var närmast obefintliga, om icke vinsten av ett sådant företag dessförinnan kunde uppvisas i form av Norges förvärv eller åtminstone ett Finland i pant för gjorda uppoffringar. Att utvisa de Cabre och kanske ipso facto framkalla en fransk krigsförklaring innan en rysk armékår stod till förfogande och före en engelsk anslutning till de svensk-ryska fördragen skulle ha inneburit att i onödan spela bort ett förhandlingskort, låt vara inte särskilt starkt till valören så dock användbart. De ryska förebräelserna avvisades därför bestämt och i en stundom irriterad ton. Den svenske petersburgsambassadören erhöll till och med en reprimand för att ha instämt i den ryska kritiken.

Bland Alexanders brev till Carl Johan tilldrar sig brevet av den 6 januari 1813 ett särskilt intresse. Det framgår av detta, att de båda furstarna under sina överläggningar i Åbo sysslat med ämnen, som inte omedelbart hängde ihop med den aktuella situationen. Tsaren har låtit det efternapoleonska Frankrike skymta som ett lämpligt verksamhetsfält för den beundrade marskalken och tronföljaren. Alexander kan naturligtvis genom sådana förspeglningar endast närmare ha velat knyta en talangfull militär vid Ryssland i en för detta land synnerligen kritisk tidpunkt. De kan emellertid ha varit mera seriöst menade och därför talar, att Alexander skulle återkomma till det innehållsrika ämnet. Säkert är att Carl Johan hade svårt att ur sitt medvetande tränga bort det. Under ett antal år skulle det sysselsätta hans fantasi och utgöra en ovägbär psykologisk faktor i hans politiska och militära handlande.

I fördragen med Sverige hade Ryssland utfäst sig att antingen genom underhandlingar eller, om detta icke lyckades, med våld förmå Danmark att

till Sverige avträda Norge. Senhösten 1812 trädde det förstnämnda alternativet i förgrunden från rysk sida. I takt med den franska reträtten och de ryska arméernas framryckning västerut ökades såväl Rysslands som Storbritanniens intresse för Danmark, vars geografiska läge gav det en viktig strategisk position. I S:t Petersburg inleddes underhandlingar med den danske ministern i syfte att vinna Danmark för de allierades sak. I samma stund blev det också angeläget att söka avstyra en svensk-dansk väpnad konflikt, som kunde rasera grunden för ett önskvärt samfällt nordiskt ingripande mot Frankrike och Napoleon. Då den svenske ministern i S:t Petersburg endast antydningvis erhöll kännedom om de rysk-engelsk-danska sonderingarna var misstänksamheten väckt, kanske mindre mot Alexander än mot kanslern Rumjantsev, vars politiska verksamhet betraktades med illa dold och konstant misstro. Rykten om förestående rysk-franska fredspreliminärer stegrade oron. I Stockholm insåg man genast vad det skulle innebära, om Ryssland i samförstånd med Storbritannien lyckades förhandla fram en uppgörelse med Danmark, innan detta land samtyckt till Norges avträdande. Det förelåg risk för att Danmark kunde lyssna till propåerna och slingra sig ur det grepp som slagits av de svensk-ryska traktaterna. Från svenskt håll mötte man hotet genom att i Köpenhamn presentera de på traktaterna med Ryssland baserade villkoren för en dansk alliansanslutning, bland vilka just Sveriges förvärv av Norge intog en framskjuten plats. Som var att förutse avisades anbudet av den danske monarken, vars djupa ovilja i lika mått riktades mot tsaren som mot den svenske kronprinsen. Aktionen underminerade de rysk-engelska trevarna. Den blev i S:t Petersburg visserligen föremål för syrliga kommentarer men trots detta lyckades kronprinsen erhålla stöd för demarchen, dock först sedan han som motprestation utvisat de Cabre och från Paris hemkallat sitt där ackrediterade sändebud.

Beslutet att avbryta de diplomatiska förbindelserna med Frankrike, liksom ett tidigare erkännande av Ferdinand VII som Spaniens laglige suverän, skall nog ändå i första hand ses som ett försök att jämna väg för en uppgörelse med Storbritannien. Ett fredsfördrag hade visserligen undertecknats i juli 1812 men utan att Carl Johan och de svenska förhandlarna lyckades avpressa det brittiska kabinettet vare sig anslutning till de svensk-ryska fördragen eller några löften om subsidier. Svårigheterna att nå fram till en överenskommelse koncentrerades till frågan om Norges framtida status, det konsekventa föremålet för kronprinsens politiska intresse. För detta speciella svenska önskemål ställde man sig i London tämligen kallsinnig i klart medvetande om vilka internordiska komplikationer som därav kunde bli följderna. Den brittiska regeringen kom dock så småningom till insikt om att dess samtycke till Norges införlivande med Sverige var det pris som måste betalas för att i slutkampen mot Napoleon kunna dra nytta av den svenske kronprinsens förmodade personliga och militära kvalifikationer och djupa förtrogenhet med franska förhållanden. Trots motsättningar

kom ett fördrag till stånd, som undertecknades i Stockholm den 3 mars 1813. I detta förband sig Sverige att ställa en armé om 30 000 man till förfo-gande för en direkt operation på kontinenten mot de båda ländernas ge-mensamma fiender. Storbritannien samtyckte till Norges förening med Sverige och utfäste sig att med sin flotta medverka till denna förening, om Danmark vägrade ansluta sig till den mot Frankrike riktade nordiska alli-ansen. Sverige erhöll löfte om ansemliga subsidier och åt dess konung och hans efterträdare överlämnades den västindiska ön Guadeloupe. Storbri-tannien beviljades nederlagsfrihet i ett antal svenska hamnar.

Fördraget var otvivelaktigt en framgång för svensk diplomati. Pluralfor-men fiender i fördragstexten avsåg uppenbarligen icke endast Frankrike och då den engelska regeringen biträdde de överenskommelser som tidiga-re träffats mellan Sverige och Ryssland, samtyckte den också till att den svenska armén efter överförandet till kontinenten var oförhindrad att an-vändas mot Danmark. Det envist fasthållna svenska kravet på den norska frågans förtursrätt hade även det brittiska kabinettet tvingats acceptera. Denna tolkning av fördraget bekräftas av en muntlig överenskommelse samt av en samtidigt mellan kronprinsen och den engelske generalen Alex-ander Hope utarbetad, just mot danskt territorium riktad fälttågsplan. Traktaten skulle emellertid i det ryska högkvarteret bli föremål för en an-nan tolkning och leda till allvarliga förvecklingar mellan tsaren och kron-prinsen. Det skulle visa sig att enligt Alexanders och ryska ministrars och militärers uppfattning var fiender synonymt med fransmän.

Sveriges och Carl Johans ställning i internationell politik kunde i mars 1813 te sig tämligen solid. Kronprinsen hade inte bara erhållit Rysslands utan nu även Storbritanniens medgivande att införliva Norge med Sverige och skulle snart erhålla även Preussens. I verkligheten hade emellertid si-tuationen försämrats. Den franska arméns undergång och den därpå följ-ande ryska offensiven hade försiggått utan någon direkt svensk medverk-an och då tsarens arméer närmade sig Mellaneuropa hamnade Sverige i ett strategiskt bakvatten. Traktaterna med Sverige i S:t Petersburg och Åbo, som sommaren och hösten 1812 spelat en viktig roll för rysk överlev-nad, betraktades ett halvår senare snarast som hindersamma för etableran-de av nya politiska kombinationer. Andra makter trädde i förgrunden. Hu-vudmålet för rysk diplomati i den snabbt förändrade situationen blev en alleuropeisk samling för en slutuppgörelse med Napoleon och Frankrike. I det intensiva diplomatiska spel som utvecklades blev inte bara Preussen och Österrike värdefulla brickor utan på nytt även Danmark. För Sveriges vidkommande var den sistnämnda maktens indragande i Rysslands strate-giska kalkyler allvarsam, då det kunde förmodas minska tsarens intresse för understöd åt svenska såraktioner.

I mitten på mars hade man i det ryska högkvarteret erhållit de första underrättelserna från Stockholm om att ett svensk-engelskt alliansfördrag låg färdigt för underskrift, innehållande bland annat att en svensk armé nu

skulle sättas in på kontinenten mot fransmännen. Meddelandet medgav en sådan tolkning som att svenskarna åtminstone för tillfället avskrivit eller uppskjutit ett anfall på Danmark. De förhastade, ofullständiga, kanske av önsketänkande influerade uppgifterna skulle åstadkomma stor förvirring, den svenska utrikesrepresentationen icke undantagen. De passade emellertid utmärkt väl in i Alexanders modell för rysk politik. Kronprinsens popularitet steg märkbart, hans ädelmodiga och högsinta eftergift blev föremål för tsarens översvallande lovord. Alexander kunde anse sig befriad från löftet att i april ställa den för anfallet på Danmark bestämda truppkontingenten till kronprinsens förfogande och därutöver oförhindrad att i Köpenhamn ta upp regelrätta förhandlingar om en dansk anslutning till de mot Frankrike förbundna makterna. Den paradoxala situationen skulle uppstå, att allt under det att den svenske kronprinsen vidtog förberedelser för ett anfall på Danmark, jublade man i det ryska högkvarteret över att han nu beslutat sig för att avstå från en sådan periferisk och skadlig aktion för att i stället på tysk mark utveckla sina militära talanger i slutkampen mot det napoleonska kejsardömet. Och samtidigt med att kronprinsen i enlighet med marstraktaten förhandlingsvägen sökte förmå den danska regeringen att frivilligt avstå från Norge eller delar därav, öppnade Alexander med en för ändamålet särskilt utsedd emissarie underhandlingar i Köpenhamn i syfte att förmå Danmark ingripa i kriget utan att först behöva antaga detta förödmjukande svenska villkor.

Furst Sergei Dolgorukis verksamhet i den danska huvudstaden från slutet av mars till i början av maj kan verka förbryllande och ohederlig. Visserligen hade Danmark då de ryska arméerna passerade Oder och närmade sig Elbe fått starkt ökad strategisk betydelse och visserligen finns det uttalanden som tyder på, att Alexander vid denna tid beklagat sina förhastade utfästelser till den svenske tronföljaren, men att han allvarligt skulle ha övervägt att dra ett streck över dem, att han skulle ha låtit Dolgoruki erbjuda Danmark okvald besittning av Norge mot en anslutning till de allierade makterna förefaller icke troligt och kan icke bringas i överensstämmelse med andra uttalanden från hans sida. I sitt högkvarter i Steinau i Schlesien försäkrade han det svenska sändebudet att icke ett ryskt standar skulle återföras till Ryssland förrän Norge befann sig i svensk ägo. På denna för Carl Johan och Sverige vitala punkt svävade Alexander i avgörande ögonblick aldrig på målet. Han kunde anse den obekvä, han kunde ha en avvikande mening om sättet och tidpunkten för den skandinaviska halvöns förening men icke i fråga om dess förverkligande. Skälet härtill kan han anses ha redovisat för den österrikiske ministern Lebzelter, då denne på sin regerings uppdrag enträget sökte förmå tsaren avstyra en militär konfrontation mellan Sverige och Danmark. Alexander framhöll då, att han hade särskilda förpliktelser mot den svenske kronprinsen, som varit den förste att erbjuda Ryssland hjälp och inte till sin och Sveriges fördel utnyttjat den kritiska situationen då fransmännen befann sig i hjärtat av Ryssland. Det

mesta talar för att furst Dolgoruki icke varit sin grannlaga mission vuxen. I ivern att erhålla danskt stöd för de relativt svaga ryska stridskrafterna i nordvästra Tyskland har han sannolikt gått vida utöver sina till synes endast muntligt erhållna instruktioner.

Om de informationer kring Dolgorukis verksamhet som nådde kronprinsen och den svenska regeringen från det ryska högkvarteret var få och obestämda, var de som inlöpte från beskickningen i Köpenhamn desto fler och fullständigare. Att den kejserlige delegatens uppträdande och politiska deklamationer stod i strid med fundamentala principer i de svensk-ryska avtalen var uppenbart. I Stockholm var indignationen stor och reaktionen bestämd. Konflikten med Danmark drevs till sin spets. De diplomatiska förbindelserna avbröts och av Ryssland krävdes lojalt fullgörande av överenskomna åtaganden. Tsaren upplystes om att man från svensk sida inte alls uppgivit sina planer på att med militära maktmedel tvinga Danmark till underkastelse. Innan kronprinsens protester nådde sin adressat hade emellertid Alexander och hans tjänstgörande utrikesminister redan insett Dolgorukis förlöpnings och tsaren beklagade sitt ombuds obetänksamma uttalanden. Denne blev eftertryckligt desavouerad, hemkallades i onåd och förbjöds till yttermera visso att visa sig i det kejserliga högkvarteret. Men till sin förvåning och förbittring fick kronprinsen samtidigt höra den meningens uttala, att de svenska trupperna borde ställas i de förbundnas tjänst, att anfallet på Danmark borde uppskjutas, att det var i Tyskland, i kamp mot Frankrike som Norge skulle förvärfvas. Därmed hade Alexander låtit förstå, att fördragens ordagranna lydelse måste vika för militära realiteter.

Carl Johans och Alexanders uppfattningar i de politiska, strategiska och taktiska frågor, som under några hektiska vårmånader skulle prägla de svensk-ryska relationerna, var oförenliga. Meningsutbytet på såväl högsta nivå som på det ministeriella planet frestade hårt på vänskapsbandet mellan de båda furstarna. Kronprinsen kunde otvivelaktigt stödja sin mening på de svensk-ryska fördragens bokstavliga innehåll och från svenskt håll hävdades, att alldeles oberoende av hur man i det ryska högkvarteret ville tolka den svensk-engelska marstraktaten kunde detta icke på något sätt omintetgöra vad man tidigare kommit överens om i S:t Petersburg och Åbo. Man skulle med andra ord icke förvänta sig några militära svenska insatser på kontinenten förrän Danmark avstått från Norge och inrangerats bland de mot Frankrike stridande makterna. Kronprinsen kunde inte utan skäl förebära, att Danmark dessförinnan utgjorde ett potentiellt hot mot hans till Tyskland överskeppade divisioner. Alexander var benägen föring detta och menade, att Carl Johan borde uppträda på krigsskådeplatser, där hans militära insikter och fältherretalanger bäst kunde komma till sin rätt och bäst tjänade deras gemensamma sak, Europas frigörelse från fransk hegemoni. Kronprinsens passivitet och omedgörliga fördragstolkningar framstod för Alexander som särskilt olyckliga efter de allvarliga

bakslag, som i maj drabbade de förbundna härarna i kamp mot Napoleons nyuppsatta förband. Överksamheten inför det öde som övergick Hamburg berörde tsaren mycket illa.

Den latent misstro mot Ryssland och dess härskare, som fanns hos tongivande kretsar i Sverige och hos dess tronföljare, tillfördes våren 1813 en rad nya argument, som kom kronprinsens konstitutionellt betingade misstänksamhet att slå ut i full låga. De skärpte hans vaksamhet, låste honom vid formalistiska tolkningar av fördragen och gjorde honom oförmögen att realiter uppfatta och acceptera den föreliggande, ofrånkomligt förändrade militärpolitiska situationen. Mer påtagligt än någon gång tidigare förelåg i april och maj 1813 risk för att hans hårda politiska satsning skulle bli resultatlös, ett perspektiv som torde ha tett sig särskilt svårt att uthärda med tanke på den opinion, som varnat honom för konsekvenserna av ett alltför djupt engagemang med Alexander och Ryssland. Misstron mot renheten i tsarens uppsåt fick ytterligare näring, då Ryssland och Preussen genom en konvention i mars utan Sveriges hörande träffade en överenskommelse om Tysklands blivande författning och territoriella gestaltning, frågor som i allra högsta grad berörde och intresserade en svensk tronföljare. Det är en desillusionerad furste som vid månadsskiftet april/maj på olika vägar och för skilda adressater lät antyda, att han kunde dra sig ur koalitionen, att han icke var främmande för tanken på ett utrikespolitiskt systemskifte. Hur dessa nog så chockerande antydningar skall betraktas är svårt att uttala någon mening om. Kanske är det riktigast att reducera dem till innebörden, att mera anse dem som skrämself- och påtryckningsmedel och mera avsedda för oppositionella kretsar i hans omgivning än som adekvata uttryck för några allvarligt menade utrikespolitiska överväganden.

Carl Johans länge bestämt avvisande hållning till de ryska önskemålen torde i icke obetydlig grad ha betingats av en förhoppning om att med engelskt bistånd och oberoende av Ryssland kunna realisera sina norska planer. Visserligen hade man i London reagerat mot Rysslands politik mot Sverige, alldeles särskilt sådan denna kommit till uttryck i Dolgorukis verksamhet i Köpenhamn, men kronprinsen överdrev beredvilligheten hos det brittiska kabinettet att bringa Sverige något större offer. De svenska planerna mot Danmark/Norge var enligt brittisk uppfattning trots allt en jämförelsevis underordnad detalj i ett sammanhang, där huvudmålet utgjordes av det napoleonska våldets krossande. När Napoleon med friska förband började uppträda alltmer hotfullt mot de allierade makternas ställningar i Mellan- och Nordvästeuropa, ansåg man därför även från brittisk sida, att den svenske kronprinsen skulle ställa sina personliga och militära resurser till förfogande. Utan svåröverskådliga parlamentariska komplikationer kunde den brittiska regeringen icke stödja en politik som i första hand tillgodosåg snäva svenska intressen. Carl Johan tvingades slå till reträtt. I ett samtal med van Suchtelen och tsarens särskilt utsedde emissarie Pozzo di Borgo dagarna kring den 20 maj förklarade han sig beredd att

på vissa villkor inställa angreppet på Danmark och vända vapnen mot fransmännen vid Elbe. Carl Johans utrikespolitiska intentioner i deras ursprungliga tappning hade tömts på sitt innehåll. Tillsammans med Ryssland och Storbritannien gjorde han i slutet av maj ännu ett desperat försök att förmå Danmark till en frivillig överenskommelse om Norge, denna gång på villkor, som otvetydigt vittnade om svagheten i hans ställning. Kung Fredrik avvisade demarchen på ett för de inblandade parterna tämligen förödmjukande sätt, så till vida en för kronprinsen icke föraktlig vinst som svensk medgörlighet kunde spelas ut mot dansk halsstarrighet.

I början av juni erhöll man i det svenska högkvarteret i Stralsund de första underrättelserna om att Alexander och Fredrik Wilhelm nödgats ingå vapenvila med Napoleon. Meddelandet kom som en obehaglig överraskning och framkallade en oro, som icke blev mindre av obestämda rykten om förestående fredspreliminärer. Det gick icke att bortse från möjligheten av bilaterala rysk-franska avtal, att Sverige på nytt kunde uppoffras av sin bundsförvant och med Tilsit i minne var detta ett djupt oroande perspektiv. Det blev för kronprinsen plötsligt mycket angeläget att dra ett streck över det förflutna, att klara upp eventuella missförstånd och bästa sättet att uppnå detta syntes vara att taga fasta på ett tidigare väckt förslag om ett personligt möte med Alexander. Från att ha varit en passiv åskådare till de militära förvecklingarna mellan ryssar, preussare och fransmän gjorde sig kronprinsen till talesman för fortsatt kamp, motsatte sig varje överenskommelse med Napoleon och varnade tsaren för att genom fredshandlingar med denne störta Europa i olycka. Utsikten av separata rysk-franska fredsförhandlingar hade slutgiltigt övertygat honom om att villkoret för svenskt krigsdeltagande måste mjukas upp, att aldrig så bindande avtal på papper stundom måste underkasta sig en hårdhänt verklighet.

Under dagarna den 10 till 12 juli sammanträffade Alexander, Fredrik Wilhelm och Carl Johan på slottet Trachenberg i Schlesien för överläggningar om den aktuella politiska och militära situationen. De meningsmotsättningar och missförstånd, som under de sist förflutna månaderna hotat att spränga koalitionen kunde i stor utsträckning överbryggas och skingras. Det goda förhållandet mellan de tre furstarna kunde åtminstone utåt synas återställt. De svenska farhågorna för en separatfred visade sig överdrivna och de i Prag under österrikisk ledning förestående fredssamtalen skulle av allt att döma icke leda till några konkreta resultat. Krigiska stämningar var förhärskande och det mesta talade för att fientligheterna skulle återupptagas, då tidpunkten för det förlängda stilleståndet utlöpste den 10 augusti. Sannolikheten talade också för att koalitionen då skulle komma att förstärkas genom habsburgsk medverkan, ett beslut som förmodades skulle komma att underlättas av vetskapen om att en förutvarande fransk marskalks militära sakkunskap denna gång skulle stå till de förbundna makternas förfogande. En icke oväsentlig framgång i spelet om Norge kunde kronprinsen så till vida inhösta som han lyckades driva igenom ett länge ställt krav

på att Ryssland skulle avbryta de diplomatiska förbindelserna med Danmark.

Överläggningarna i Trachenberg skulle få sina världshistoriskt viktigaste följder genom de här fastställda operationsplaner, som inom loppet av några månader skulle leda till det för Napoleon avgörande nederlaget vid Leipzig. Kronprinsens roll vid utformandet av dessa har varit föremål för livlig, om än inte alltid saklig debatt och särskilt från tyskspråkigt håll har man velat förringa hans insatser. Skjuter man emellertid memoarlitteraturens mer eller mindre tendentiösa uppgifter åt sidan och metodiskt oantastligt håller sig till det samtida källmaterialet sådant detta föreligger i form av brev och depescher är det ställt utom tvivel, att den svenske kronprinsen var den dominerande kraften både som initiativtagare och förslagsställare. Bland dem som utpekat Carl Johan som fälttågsplanens egentlige upphovsman befinner sig såväl Alexander som den vid tsarens högkvarter ackrediterade engelske generalen och ambassadören Cathcart, i övrigt icke känd för en mot kronprinsen särskilt välvillig inställning.

När fientligheterna återupptogs i augusti kunde de allierade mönstra tre armégrupper, en böhmisk under Schwarzenbergs, en schlesisk under Blüchers och en nordtysk under den svenske kronprinsens ledning, den senare i huvudsak sammansatt av ryska, preussiska och svenska förband. Nordarméns operationer fick en lyckosam start. Avvärijandet vid Gross-Beeren och Dennewitz av den franska offensiven mot Berlin fick ett oförbehållsamt erkännande. Initialframgångarna i norr stod i effektfull kontrast till den föga lysande spelöppningen i söder. Kronprinsen överhöljdes av ärebetygelser och det fanns de som gärna sett, att han fått vidgat inflytande på operationerna i stort. Det skulle emellertid inte dröja länge förrän kritiska röster började göra sig hörda och intill vår egen tid har Carl Johans militära insatser varit föremål för skiftande omdömen, särskilt negativa från preussiskt-patriotiskt håll. Vad som för några tett sig strategiskt och taktiskt sunt och metodiskt har för andra utgjort bevis på obeslutsamhet, senfärdighet, räddhåga och till och med förrädiska avsikter. Att ur det invecklade händelseförlopp, som till tiden markeras av namnen Gross-Beeren och Leipzig, med militära och politiska avväganden intimt sammanflätade med varandra, vaska fram en någorlunda motsägelsefri skildring torde ligga utom det möjligas konst, i viss utsträckning beroende på faktorer som ligger bortom det ordinärt fixerbara. Det var under de överkamma veckorna efter Dennewitz som ryska, preussiska och engelska observatörer vid kronprinsens högkvarter började draga hans militära kapacitet och politiska pålitlighet i tvivelsmål och då även tsarens brev låter ana en lätt irritation över kronprinsens tveksamma anstalter. Det var dock först under de kritiska dagarna för de stora sammandrabbningarna kring Leipzig som man i det allierade högkvarteret med stigande otålighet, från svenskt håll inte utan känsla av blygsel, iakttog nordarméns långsamma och obeslutsamma anmarsch.

Flera omständigheter torde ha bidragit till Carl Johans påfallande försiktiga och avvaktande krigföring. Den forne franske marskalken var till hela sin militära läggning mera strateg än taktiker, hans fältherrekonst karakteriserades mera genom manövrer än bataljer, den hade föga gemensamt med den offensiva och mera gloriöst betonade som utmärkte Napoleons eller Blüchers. Bilden blir emellertid varken fullständig eller rättvis om man inte samtidigt tar i betraktande nordarméns utomordentligt vanskliga operationsområde, relativt begränsat och inklämt mellan floderna Oder och Elbe. De fasta punkterna vid de båda nämnda vattenvägarna var i händerna på betydande franska garnisoner. Reträttlinjen mot Östersjön och det svagt befästa Stralsund var sårbar. Vid nedre Elbe befann sig Davout i spetsen för en fransk armékår, som vid behov kunde förstärkas med danska förband. Till numerären stod visserligen betydande styrkor under kronprinsens befäl, men långt ifrån alla var av förstklassig kvalitet. Därtill kom samarbetssvårigheter med det högre preussiska armébefälet, som endast motvilligt och surmulet tog order av en från fiendeledet hämtad överbefälhavare. Ett nederlag skulle sannolikt ohjälpligt ha skadat det fältherrerykte, på vilket kronprinsens ställning inom koalitionen till stor del vilade. Så till vida kunde kritiken mot hans ledning vara berättigad som han på ett ganska utmanande sätt sparade svensk trupp och lät företrädesvis preussiska förband bära de oundgängliga förlusterna till liv och lem. Den franska offensiven i augusti och september avsåg emellertid Berlin och det var då ganska naturligt om preussiska trupper i första hand fick stå för försvaret. Vida viktigare för förståelsen av denna taktik torde dock vara, att kronprinsens ställning till sina medallierade i hög grad stärktes genom innehavet av ett antal intakta svenska divisioner. Så länge norgefrågan, ett för kronprinsen alltmer väsentligt och ömtåligt problem, var olöst varken vågade eller ville han riskera de trupper han från Sverige fört över till kontinenten. Det kunde inte uteslutas att den skandinaviska halvöns förening till sist måste verkställas med vapen i hand och det är betecknande för denna frågas vikt, att han ännu i början av oktober, då det verkligen började dra ihop sig till ett avgörande vapenskitte, övervägde att avdela en del av nordarmén för en diversion mot Holstein i avsikt att ställa Danmark mot väggen. Politiska bevekelsegrunder torde således ha spelat roll för hans militära handlande. Om och i vilken utsträckning förväntningar på en politisk karriär i Frankrike efter Napoleons fall kan ha bidragit vid planläggning och utformning av fälttåget låter sig däremot icke analyseras. Kronprinsens kritiker i olika läger kunde emellertid notera, att förföljandet av de vid Dennewitz slagna franska trupperna utfördes lamt och oengagerat och att en opassande fraternisering förekom med tillfångatagna franska officerare. Hans skriftliga hänvändelse till marskalk Ney kunde lätt tolkas som underhållande av tvivelaktiga förbindelser med fienden. Sådana extravaganser från kronprinsens sida lät Alexander glida sig lätt förbi, inte alldeles obekant med de förhoppningar han förmodligen själv ett år tidigare i Åbo väckt till liv.

Alexander och Carl Johan möttes på nytt i Leipzig, såvitt kan konstateras under kordiala former. En lätt misstämning kunde emellertid förmärkas hos tsaren, då kronprinsen i slutet av oktober på eget bevåg beslöt att dela nordarmén. Större delen beordrades fortsätta framryckningen mot Holland, medan han själv med återstoden, huvudsakligen bestående av svenska förband, tog av mot nordväst, officiellt för att isolera Davout, befria Hannover, intaga Hamburg och underlätta operationerna mot Holland, i verkligheten för att driva fram ett avgörande i den för Sverige och honom själv ständigt brännande norgefrågan. Även om det fanns strategiskt grundade skäl för manövern, stod denna dock icke i samklang med vad man kommit överens om i Leipzig. Det var en säraktion utan direkt samband med koalitionen mål och intresse och skulle inom kort framkalla störningar i relationerna med Österrike och Storbritannien. Alexander accepterade den med hänvisning till att det tillkom kronprinsen ensam att som chef för armégruppen bedöma situationen. Han underlät emellertid icke att framhålla, att kronprinsens beslut rubbade de allierades operationsplaner och att han helst hade sett, att kronprinsen endast detacherat en mindre styrka mot Holstein och själv med huvudarmén brutit upp mot Holland.

Det är tydligt att tsaren hade velat ha kronprinsen inom närmare räckhåll, då avgörande händelser i förhållande till Frankrike var att förutse och vilka varit föremål för meningsutbyte under det korta mötet i Leipzig. Exakt kring vilka ämnen dessa samtal rört sig är förborgat för eftervärlden, men med tanke på vad som förevarit har de med all sannolikhet avhandlat spörsmål kring ordnandet av de inre förhållandena i Frankrike efter Napoleons förestående detronisering. Alexanders dunkla antydningar i breven den 3 november förmådde dock icke ändra kronprinsens dispositioner, vilket kan tyda på att den presumtive arvtagaren till den svenska kungakronan åtminstone vid denna tidpunkt satte sina svenska intressen framom de mera chansartade franska, eller som han uttryckte saken för den preussiske emissarien vid sitt högkvarter, icke ville utbyta ett vackert och stadigt boningshus mot ett aldrig så präktigt och lockande luftslott. Det kan emellertid inte uteslutas, att han ansåg sina franska aspirationer bäst gagnas av att han höll sig borta från Frankrikes omedelbara grannskap. Det framgår av olika sammanhang att kronprinsen icke kände någon större lust att aktivt delta i attacker mot och över Rhen, den flod som han betraktade som sitt forna hemlands naturliga gräns och som han skulle varna Alexander för att överskrida.

Huvudskälet till Carl Johans beslut att efter Leipzig vända sina vapen mot Danmark är att söka i den osäkerhet som alltjämt vidlådde hans planer på att åt Sverige förvärva Norge. Övriga allierade hade mer eller mindre nöjaktigt kunnat förverkliga sina krigsmål, medan Sverige ännu icke skördat någon vinst av sitt krigsdeltagande, bortsett från en liten ö i Västindien. Målet för hans speciellt omhuldade utrikespolitiska ambitioner försköts

allt längre bort i en oviss framtid. Visserligen hade såväl Ryssland som Storbritannien och till slut även Preussen garanterat honom Norge, men det fanns skäl att betvivla att Österrike, som under Metternichs förfarna ledning började framstå som den dominerande kraften inom koalitionen, godvilligt skulle medverka till den skandinaviska halvöns förening under svensk spira.

I samma stund som kronprinsen bröt upp mot Holstein och Danmark aktualiserades frågan om de territoriella skadestånden. När indemmnationsfrågorna i november på svenskt initiativ fördes på tal i det allierade högkvarteret visade det sig, att varken Alexander eller Fredrik Wilhelm var hågade att i nordtyskland avdela landområden för att kompensera ett fientligt sinnat och med Frankrike nära lerrat Danmark. De områden som kunde komma i fråga som vederlag hörde dessutom till dem, som under påverkan av starka tysknationella stämningar inlagt stora förtjänster i befrielsekriget och därför nu icke var villiga att komma under danskt välde. Inte ens svenska Pommern ansågs böra komma i fråga. Det var tydligt att Danmark skulle tvingas till villkorlös underkastelse och om den danske kungen ej föll undan, måste man enligt tsarens drastiska formulering be honom dra åt fanders. Till följd av denna inställning hos två av koalitionen huvudmakter hade den komplicerade norgefrågan förts ännu ett steg närmare sin lösning. En förhandlingsomgång om landbyten kunde ha medfört betydande, oförutsebara svårigheter.

I fördragen mellan Sverige och Ryssland, till vilka Storbritannien och Preussen anslutit sig, var klart utsagt att Norge utan inskränkningar skulle tillfalla Sverige. Under den svåra krisen i april/maj hade kronprinsen sett sig nödsakad att åtminstone temporärt pruta på kraven. Men under intryck av de militära framgångarna och Danmarks enständiga vägran att förhandla skärptes dessa ånyo och i december var man på svensk sida tillbaka vid utgångsläget ovillkorliga yrkanden. Alltsedan den österrikiska krigsförklaringen mot Frankrike i augusti hade man i det svenska fältkansliet intensifierat sina ansträngningar att få Österrike att ansluta sig till de övriga allierade makternas politik i den norska frågan, i en säkerligen riktig insikt om att en enig front bakom Sveriges krav snabbt skulle göra slut på den svensk-danska konflikt, som nu liksom tidigare stod hindrande i vägen för en mera helhjärtad svensk krigsinsats. Metternich förhalade emellertid frågan, avgav lugnande försäkringar men visade genom ständiga undanflykter blott alltför väl sin bristande vilja att tillmötesgå de upprepade svenska demarcherna. Den österrikiske utrikesministern hade tagit Danmark under sitt särskilda beskydd och försökte på olika vägar bereda kung Fredrik tillfälle att i det pågående stormaktskriget skifta sida utan våda för landets territoriella integritet. En sönderstyckning av den danska monarkien var Metternich motbjudande av principiella, legitimistiska och kanske inte minst av maktpolitiska skäl, då en förstärkning av Sveriges materiella resurser kunde misstänkas att i slutändan komma Ryssland till godo

till följd av de till synes oförstörbara vänskapsband, som förenade den svenske tronföljaren med den fruktade ryske självhärskaren. Ansatt av ständiga påminnelser gav Metternich så till vida med sig som han beslöt att tillställa Danmark ett medlingsbud. Detta var för Danmark utomordentligt gynnsamt och kom inte ens upp i nivå med de nedprutade villkor, som kronprinsen i slutet av maj på grund av särskilda omständigheter presenterat för det danska hovet. Till yttermera visso lät han i Köpenhamn den danska regeringen förstå, att Danmark kunde räkna med att få behålla hela Norge, om det blott nu för formens skull avträdde en del av landet. Hela företaget hade omgärdats av stor hemlighetsfullhet. I det svenska högkvarteret svävade man i okunnighet om medlingsbudets egentliga innehåll, men man hade en riktig känsla av att det kunde vara fråga om en upprepning av furst Dolgorukis i vemodig hågkomst bevarade beskickning till Köpenhamn ett halvår tidigare. Från österrikiskt håll lät man påskina att övriga allierade godkänt medlingsbudet, men det är högst diskutabelt om Alexander verkligen gjort klart för sig dess reella, mot svenska intressen synnerligen ovänliga innebörd.

Alexanders hållning till Sverige och dess tronföljare var i slutet av 1813 icke alldeles entydig, åtgärder och uttalanden från hans sida kan svårligen bringas i överensstämmelse. Det torde vara ställt utom tvivel, att han hade en klart positiv inställning till en skandinavisk statsbildning under svensk överhöghet och att han tänkte stå fast vid sina utfästelser. Ganska säkert är också att han umgicks med vissa, till sitt egentliga innehåll dock svåråtkomliga planer på att bereda Carl Johan en politisk framtid i det efternapoleonska Frankrike. Däremot var han negativt inställd till ett svenskt medlemskap i det från brittiskt håll väckta förslaget om en europeisk allians för samordning av krigsansträngningar och fredssträvanden. Sverige borde hållas utanför och erbjudas biträde först då stormakterna nått fram till en överenskommelse. Inte heller var tsaren hågad att ge Sverige insyn i, än mindre något inflytande på de fredssonderingar, som i november kom till stånd mellan de allierade och Frankrike. Att man på svensk sida kom dessa förehavanden på spåren berodde på tillfälligheter. De gjorde på kronprinsen och hans omgivning ett utomordentligt obehagligt intryck, som icke undanröjdes av undvikande, bagatelliserande och frampressade förklaringar. Det är alldeles tydligt att både Sveriges och Carl Johans anseende var på nedåtgående efter sommarens höjdpunkt i Trachenberg, att Sverige i det allierade högkvarteret började inrangeras bland sådana andrarangsmakter, som helst borde hållas utanför de fyra storas politiska och militära rådslag, för övrigt en ganska naturlig konsekvens av att kronprinsen avlägsnat sig från händelsernas centrum och därigenom själv berövat sig möjligheten att omedelbart delta i beslutsfattandet. Alexanders förekommande och älskvärda uttalanden i breven till Carl Johan och inför dennes sändebud kan te sig förbryllande, såvida de inte skall tolkas som om tsaren började göra åtskillnad på vad han egentligen ansåg sig vara skyldig Sveri-

ge å ena sidan och dess tronföljare å den andra, att han gärna ville göra sig kvitt Sverige i det internationella politiska umgänget men bibehålla de personliga vänskapsbanden med kronprinsen. Vare det emellertid hur det kan med Alexanders tvetydiga relationer till Sverige i allians- och fredsfrågorna, han skulle snart få tillfälle visa, att de löften han givit beträffande Norge verkligen var sakrosänkta, att han i den för kronprinsen prestigeladdade landförvärvsfrågan icke stod att rubba från sin en gång intagna position.

I slutet av november gick Carl Johan med den svenska hären över Elbe, intog i början av december Lübeck och gjorde sig till herre över Holstein. Kniven var satt till strupen på Danmark, som inför hotet av ett militärt nederlag antog den österrikiska medlingen. Rapporterna från Alexanders högkvarter var visserligen sådana att de kunde tydas som en rysk carte blanche för en uppgörelse med Danmark på de ursprungliga och hårda villkoren, men samtidigt var man i det svenska fältkansliet orolig för vilka nya komplikationer och förvecklingar, som kunde komma ut av det metternichska medlingsförsöket. Förhandlingsläget var under några decemberveckor åtskilligt förvirrat. Det slutliga avgörandet skulle falla i Alexanders högkvarter i ett för Sverige gynnsamt ögonblick, påverkat av skarpa meningsmotsättningar mellan tsaren och den österrikiske utrikesministern i en fråga, som inte hade det ringaste att göra med svensk-danska kontroverser men desto mer om den respekt de allierade var skyldiga visa för Schweiz' neutralitet. Metternich fick under några arbetstygda juldagar se sina diplomatiska konststycken avslöjade och tillbakavisade med lika stor skärpa som den svenske kronprinsens anspråk togs i försvar och godkändes. Meddelanden om dessa irriterade överläggningar nådde kronprinsen i Kiel alldeles i början av det nya året och därmed kunde Danmarks öde anses beseglat. Metternich fann för gott draga tillbaka medlingen. Carl Johan hade med Alexanders hjälp tagit hem spelet. Kronprinsen fick bekräftat att det ingalunda varit fråga om tom retorik, när tsaren i oktober yttrat, att om kung Fredrik så ställde 100 000 man till de allierade makternas förfogande, så skulle detta ändå icke rädda Norge åt honom. Carl Johan hade till slut uppnått det utrikespolitiska mål, som alltsedan ankomsten till Sverige varit föremål för hans nästan oavbrutna ansträngningar. Han hade lyckats förena de båda skandinaviska länderna, fullborda vad som för många svenska kungar och statsmän aldrig blivit mer än en utopi och åstadkomma en hedersam kompensation för den smärtsamma förlusten av Finland.

Danmark hade tvingats på knä, Sverige hade tillkämpat sig Norge, men det hade skett på bekostnad av försämrade relationer till två av koalitionsens huvudmakter, Österrike och Storbritannien. Wienkabinettet hade intagit en sval attityd till den förutvarande franske marskalken och hans som svensk tronföljare oblyga arronderingspolitik, en attityd som tagit sig konkreta uttryck i Metternichs för svenskt vidkommande föga vänskapliga agerande under norgefrågans olika faser. Det förödmjukande diplomatis-

ka nederlag han lidit under förhandlingarna med tsaren gjorde honom icke välvilligare stämd gentemot svenska yrkanden och önskemål. Storbritannien hade länge utgjort en fast hållpunkt för kronprinsens politiska handlande. Dennes självrådiga militära operationer efter Leipzig kom emellertid detta stöd att vackla. Missnöjet med den svenska såraktionen mot Danmark var i London livligt känt och dämpades icke av vetskapen om att fälttåget till stor del bekostades av engelska subsidier och gick ut över ängsligt bevakade brittiska intressen i Holland och Belgien. Alexander höll visserligen sin protegé om ryggen men tjänade knappast Carl Johans sak, då han i januari förde fram honom som lämplig kandidat till befattningen som statschef i det befriade Frankrike. En ny rysk-fransk maktkonstellation var minst av allt något tilltalande perspektiv för vare sig Österrike eller Storbritannien. Att den svenske kronprinsen umgicks med planer på att i en eller annan form få spela en ledande roll i Frankrike efter Napoleons fall var annars ingen hemlighet, men Alexander gav dylika projekt en tyngd och innebörd, som från första stund uppkallade såväl Metternich som Castle-reagh till resolut motstånd.

När fredsunderhandlingarna med Frankrike på nytt tog fart i slutet av januari i Châtillon-sur-Seine skulle det visa sig om möjligt ännu svårare än tidigare att hävda Sveriges ställning som likaberättigad part av den stora koalitionen. Då den svenske delegaten uppvisade sin av kronprinsen utfärdade fullmakt förvägrades honom tillträde med den något sökta motivering, att det endast vore fråga om förberedande underhandlingar, till vilka det av praktiska skäl vore omöjligt kalla samtliga bundsförvanter. Kronprinsen betraktade uteslutningen närmast som en förolämpning, hävdade sina obestriddliga och traktatsenliga rättigheter, betonade Sveriges ställning som en av koalitionen huvudmakter och erinrade Alexander om dennes särskilda skyldigheter. Till sin harm skulle kronprinsen få erfara, att han motarbetades inte bara av de fyra stormakterna utan även av sina egna ministrar, som intog en tämligen passiv hållning och ansåg, att Sverige efter förvärvet av Norge med fördel kunde draga sig undan de allt kärvare europeiska förvecklingarna, en uppfattning som förmodligen icke var helt opåverkad av en på ort och ställe förvärvat insikt om hur mycket Sveriges och Carl Johans ställning försvagats, hur misstron mot kronprinsens person tilltagit i styrka. Denna skulle i slutet av februari taga sig ett nytt och ganska stötande uttryck, då man i det allierade högkvarteret beslöt att splittra nordarmén i dess dittillsvarande sammansättning, därmed berövande kronprinsen befälet över den armégrupp, varpå hans inflytande och allmänna prestige till stor del berodde. De fältmässigt förstklassiga armékårerna under Bülow och Wintzingerode överfördes utan kronprinsens hörande till den i Frankrike stående armégruppen under Blücher. Även om det fanns strategiska och taktiska skäl till omdisponeringen och även om kronprinsen fick behålla kommandot i Belgien över en reducerad styrka, är det svårt att frigöra sig från misstanken att ingreppet utfördes under det

aldrig direkt uttalade motivet att undandraga honom ett maktinstrument, som under vissa betingelser kunde göra honom till en riskabel pjäs i det slutliga spelet om Frankrike och dess ledare. Carl Johans lojalitet var nämligen vid denna tidpunkt icke längre höjd över diskussion i det allierade högkvarteret. Det kom på Alexanders lott att överbringa det grannliga beslutet. Det gjordes i skonsam form och för att inte i alltför hög grad såra kronprinsens självkänsla, erbjöds nu Sverige att delta i châtillonförhandlingarna, ett något ansträngt erbjudande av mera formell än saklig substans, då dessa de facto redan stod inför sitt sammanbrott.

Carl Johan hade sedan Leipzig intagit en kritisk hållning till sina bundsförvanters politik och krigföring. Han besjälades av en ärlig vilja att åstadkomma ett snabbt och för Frankrike gynnsamt fredsslut, eventuellt som medlare. Hans hot om att i protest lämna koalitionen, sluta separatfred och återvända till Sverige skall förmodligen icke uppfattas som tomt. Han motsatte sig en invasion över Rhen, han ville förbehålla Frankrike revolutionens landvinningar, till vilka han själv bidragit, han var smärtsamt berörd av den ödeläggelse, som drabbade hans gamla hemland. Han hade accepterat att det napoleonska imperiet trängdes tillbaka inom de naturliga gränserna Rhen, Alpena och Pyrenéerna men var bestämd motståndare till de i Châtillon framlagda skärpta villkoren. Bakom dessa mera känslomässigt och patriotiskt betingade motiv torde emellertid ha funnits ett komplex av andra och mera extremt personliga, till sin existens obestriddiga men till sin konkreta innebörd svärfångade. Hur långt Carl Johans förhoppningar om en framtid i Frankrike egentligen sträckte sig och vilka medel han tänkte sig kunna använda för deras förverkligande kan dessvärre blott fragmentariskt iakttagas. Det vilar ett nästan ogenomträngligt dunkel över hans mångfasetterade, stundom motsägelsefyllda förhållanden under de första månaderna av 1814. De har blivit föremål för mycken spekulation, ända till beskyllningar för trolöshet och förrådiska stämplingar. Även om sådana insinuationer torde vara grundlösa, så fanns i kronprinsens politiska agerande en tydlig tendens att hålla alla vägar öppna, att satsa på olika möjligheter, allt klart bestyrkt av hans växlande relationer och attityder till bourbonerna. Genom mindre väl överlagda, icke sällan patetiskt stilerade orationer och proklamationer satte han sina belackare vapen i händerna, som dessa icke var sena att utnyttja i illvilligt uppsåt. Alexander gjorde honom till slut uppmärksam på, att det i hans omgivning förekom alldeles för mycket av för kronprinsen komprometterande prat. Själv torde tsaren ha varit böjd för att bagatellisera det, allt i kraft av en vänskap som genom åren skulle bestå de hårdaste prov.

Alexander och Carl Johan skulle i Paris sammanträffa en fjärde och sista gång. Resan dit var från kronprinsens sida i första hand föranledd av det uppror, som under ledning av den danske arvprinsen Christian Fredrik hotade att omintetgöra den svensk-norska unionen. Tsaren mötte sin vapenbroder och politiske medaktör på ett så vänligt förekommande sätt, att det

knappast går att tolka annorlunda än som ville han inför det församlade uppståndet av furstar och statsmän demonstrera sin oförändrade veneration för den annars rätt suspekt betraktade kronprinsen. Sverige och dess tronföljare hade för sitt välförhållande under ett kritiskt skede av den rysk-franska konflikten erhållit tsarens löfte om Norge och vid denna utfästelse skulle Alexander obrottsligt hålla fast, ända till den konsekvens som innebar militär hjälp för att slå ned den norska insurrektionen.

Efter nästan två år av oavbruten kamp hade Napoleon tvingats abdikera, hans en gång stolta imperium var krossat. Bourbonerna hade åter kommit till makten i Frankrike och i den reaktionära och legitimistiska våg som sköljde över Europa försvann de napoleonska vasallfurstarna från troner och äreställen, fursten av Ponte Corvo, kronprinsen av Sverige undantagen. Carl Johan hade våren 1812 med beundransvärt förutseende ställt sig på rätt sida i den gigantiska kampen mellan Alexanders Ryssland och Napoleons Frankrike. Han kunde ha givit efter för en pockande svensk opinion, förenat sina krafter med Napoleons, anbefallt en svensk hämnreaktion mot S:t Petersburg och kanske gett världshistorien ett annat förlopp. Vad den svenske kronprinsen den gången underlät att göra skulle aldrig falla Alexander ur minnet trots ofta påfrestande politiska och militära motståndningar under de följande åren. Carl Johans insats var visserligen passiv men icke desto mindre för Ryssland sannolikt avgörande. Det vänskapsförhållande som etablerades mellan de båda nordiska furstarna i Åbo och som skulle befästas i Trachenberg, Leipzig och Paris skulle icke någon makt eller något förhållande allvarligt förmå rubba. Det utgör ett unikt inslag i en annars genom århundranden konfliktfylld svensk-rysk historia.